

Милан Миљковић

Институт за књижевност и уметност, Београд

Род ће сви писати

Teorije i politike roda: Rodni identiteti u književnostima i kulturama jugoistočne Evrope = Theories and Politics of Gender: Gender Identities in Literatures and Cultures of South-Eastern Europe / Tatjana Rosić, ur.; Marija Grujić – Godišnjak XXII, Serija C: Teorijska istraživanja, knj. 12 – Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2008 (Beograd : Čigoja štampa). – IV, 446 str. ISBN 978-86-7095-145-7

Зборник радова *Теорије и политике рода*, настао на основу излагања са међународног научног скупа „Представљање родних идентитета у књижевностима и културама Балкана и југоисточне Европе“, окупља тематски, методолошки и жанровски разноврсне текстове. Од англосаксонски кохерентних студија до есејистички ангажованих научних чланака, ауторке и аутори покривају теме из најразличитијих области: спорт, политика, популарна култура и музика, филм и позориште, историја моде и (у највећој мери) књижевност. У методолошком погледу, текстови зборника формирају дијахронијски и синхронијски слојевито поље (пост)феминистичке критике, гине критике, културалних и родних студија, теорија маскулинитета и критичке анализе дискурса. Праћен садржајним предговором, зборник је подељен у шест целина – *Феминистичка читања женског ауторства*, *Медијска и културна политика у региону*, *Нација род и модернизација на Балкану*, *Укрштени идентитети, или: да ли је род само један?*, *Маскулинитет - тајни континент студија рода*, *Queer: да ли је могућа другачија културна и родна политика?* – чији поредак посредно реконструираше и историјски развој појединих теоријских праваца унутар родних студија.

Прва целина радова у правом смислу речи представља професионално и озбиљно формулисани, фундаментални оквир и антиципацију свих каснијих текстова у зборнику. У њој се теме појединачних радова распоређују око централног питања теоријских модела женског ауторства при чему се критички преиспитује статус женског ауторства у књижевности и уметности у Србији, односно региону, али се и афирмишу различите парадигме превазилажења досадашње маргиналне позиције женских уметничких и

стваралачких пракси. С тим у вези, радови Татјане Росић („Жена-писац: киборг у српској књижевности?“), Владиславе Гордић-Петковић („Родни идентитет у матрици жанра: женска проза у Србији пре и после двехиљадите“), Биљане Дојчиновић-Нешић („Нит(и) или померање преко граница канонизоване прошлости“), Јелене Петровић („Женско ауторство између два светска рата“) и Зоране Шијачки („*Мачке не иду у рај*: значај антологија женске поезије за рецепцију женског ауторства у јавности“) пружају компетентан, отворен и оправдано недовршен нацрт за једно систематизовано проучавање женског ауторства у Србији од почетака XX до првих деценија XXI века. Такво проучавање подразумева теоријски, политички и родно (само)освешћено преиспитивање патријархалних и етноцентричних наратива о женским и феминистичким покретима између два рата, писање историје српске женске књижевности уз (пре)исписивање књижевних и културних канона, и рад на новим антологијама савремене српске прозе и поезије. На овакав нацрт концептуално се надовезују и запажања Дубравке Ђурић („Поетско, политичко и ауторефлексивно у постдрамским текстовима Иване Сајко и експерименталној песничкој пракси АЖИН-ове школе поезије“) и Андреа Златар-Виолић („Постфеминизам и савремена хрватска књижевност“) док примере преузимају углавном са хрватске уметничке и културне сцене. Прву целину веома функционално заокружује текст Ане Томљеновић – „Ауторефлексивност знанственог текста“ – зато што, на примеру жанра тзв. „аутоетнографије и особне критике (*personal criticism*)“ разматра могућности и опасности уписивања родног и аутобиографског дискурса у научни текст. И премда закључује да „аутобиографичност теорије не подразумејева вјеродостојност и аутентичност знанственог приказа“, рад Ане Томљеновић изнова провоцира питање о томе да ли је и у ком облику могуће постићи уписивање/брисање рода унутар жанрова академског писања које би могло да пољуља досадашње праксе и да наговести неке нове форме писања које ће се опирати досадашњим жанровским оквирима научног дискурса. Уколико је тако нешто могуће, онда би поред категорије рода било неопходно инкорпорирати и другачију конфигурацију категорија тела и ума као рационалности, сличну оној о којој говори Елизабет Грос (Elizabeth Grosz) у својој студији *Променљива тела*.

Од радова друге целине зборника¹ који, уз проблематизовање репрезентације родних и

¹ Mihai Lucaciu „Cleansing Sarah Kane: Theatricality and Theatre Criticism in Romania“; Albena Stambolova i Nadya Radulova „*Temporary Heads: Notes on the works of Nadezhda Oleg-*

иних идентитета у визуелним и драмским уметностима, посебан акценат стављају на чин комуникације између дела и реципијента, условљен психолошким, класним, националним и економским чиниоцима, издвојили бисмо текстове Јасне Котеске и Мишка Шуваковића. На примеру реклама, новинских текстова и Дизнијевог (Disney) филма о менструацији, Котеска предлаже да се у промишљање поретка родних идентитета субкатегорија *санитарности* постави као нови „концептуални алат“ којим ћемо испитивати проблеме „вишка“ и чистоће (чула, тела...). Мишко Шуваковић се, с друге стране, у прегнантном теоријском дискурсу лакановске психоанализе и разлике између *оптичког* и *визуелног*, окреће делима високе уметности. *Queer* неодређеност у сликама Милене Павловић-Барили илуструје хуморно-иронични потенцијал первертовања родних идентитета, а скулптуре Ане Бешлић откривају „сексуалност као догађај у материји“ за разлику од скулптора југословенског модернизма који су тело (женско и мушко) увек алегоризовали у апстрактне концепте попут мајчинства, патриотизма и тријумфа духа. Праксом и политикама репрезентације у визуелним уметностима баве се и ауторке текста „*Temporary Heads: Notes on the Work of Nadezhda Oleg-Lyapova*“, представљајући инсталације, у наслову поменуте, бугарске ауторке чији се рад, нажалост, скоро ни на који начин не повезује нити се тумачи у светлу политика родних идентитета. Уместо рада, који својом дужином али и тематском и проблемском ширином више подсећа на белешку, било би занимљивије видети текстове посвећене регионалним или југословенским ауторима и ауторкама попут Марине Абрамовић, Неше Париповића или Раше Тодосијевића.

Тематика и анализирана грађа треће групе текстова је углавном просторно и временски ограничена на почетак XX века и модернизацијске процесе у Србији и Војводини на шта упућује и први рад, текст Ане Столић који интерпретира представе о друштвеним улогама жене, детектујући њихову (не)видљивост у политичким и културним концептима нације почетком XX века у Србији мада недовољно пажње посвећује текстуалном и вантекстуалном контексту производње тих представа. Рад Катарине Митровић, „Политика рода: луксуз и визуелна култура у Србији XIX века“, показује како се у пољу моде, укрштањем категорија рода, нације и класе профилише и стабилизује читав распон стереотипних представа: од жене-даме до распусне жене и од мушкарца хероја до дендија (феминизираниог мушкарца).

Lyapova“; Невена Даковић „Балкански (филмски) жанр“; Милана Грбић „Родни стереотипи у уџбеницима за српски језик за основну школу“; Силвиа Дражић „Волимо ли љубиће?“

Врлина овог текста лежи и у његовој високој комуникативности, односно складном односу теорије, минуциозне интерпретације и контекстуализованог презентовања грађе. Сличном темом бави се и Драгана Гарић, мада њеном тексту („Мода и еманципација у женској визуелној култури Србије и Војводине крајем XIX и почетком XX века“) недостају завршна синтетичка запажања поводом бројних поменутих, занимљивих примера из женске моде. У тексту о *Нечистој крви*, Марија Грујић нуди иновативно, родно сензибилисано читање теме сексуалности као културног капитала. Премда у анализи Софкине сексуалности компетентно примењује појам *респектабилности* или *позиције угледа*, ауторка понекад исувише инсистира на концепту границе, губећи из вида у којој мери Станковићев наративни поступак омогућава сталну трансгресију родних, класних и етничких идентитета. На крају ове целине налази се рад Ладе Стевановић који контрапунктира анализу активне улоге жена у погребним обичајима на Балкану и литерарно-антрополошку интерпретацију теме зазиданости из народне песме *Зидање Скадра на Бојани*.

Радови заступљени у четвртом делу зборника се највише односе на књижевноуметничка дела српске и светске књижевности², и углавном настоје да кроз дијалог наратолошке анализе и феминистичких, односно гинокритичких читања текста утврде не само флуидност границе између родних идентитета већ и могућности њиховог превазилажења. Највише пажње привлачи текст Тихомира Брајовића који на фону теорије приповедања Кете Хамбургер (Käte Hamburger) и теорије перформативности Џудит Батлер (Judith Butler) анализира феномен тзв. хибридне родне идентификације у новијим романима јужнословенских књижевности. На сличном проблемском трагу је Магдалена Кох (Magdalena Koch) у тексту „Наратолошка трансгресија или српски модернистички *gender*-дискурс у књижевној акцији (Милица Јанковић *Исповести*, 1913)“. Александар Бошковић се само на рубовима рада посвећеног прози Александра Хемона дотиче питања рода, док Тијана Тропин на школски начин, унутар књижевне периодизације Илејн Шоуволтер, анализира процес имаскулинизације код женских ликова у романима Светлане Велмар-Јанковић, пропуштајући при томе да озбиљну пажњу посвети деконструкцији и родном читању других аспеката текста: жанра, хронотопа, приповедачких поступака и других. У овој групи је и рад Драгана Бошковића („Животиње, политика, род: *Друга књига Сеоба*

² Изузетак је одличан текст Irine Costache „Femininity at Play: Technologies of Crafting Feminine Bodies: a Case Study on Women Footballers in Post-Socialist Romania“.

Милоша Црњанског“) који поставља питање о могућем трансцендирању „хуманистичког поимања идентитета и родно осмишљеног хуманитета“. Међутим, аутор не даје одговор на ово питање, и тиме, напротив, оставља могућност да анализу паралела између животињског и људског света схватимо као потврду онтолошких темеља родне разлике и опозиције мушкост/женскост. Последњи рад у овој групи представља текст Јелене Пилиповић „Мушке музе – флукуација родног идентитета у мом читању Платона и Вергилија“.

У петој целини аутори/ауторке се кроз призму углавном високе књижевности баве питањима деконструкције мушког субјективитета и самоподразумеваних представа о маскулинитету и патријархату. Рад Зринке Блажевић представља изврстан пример прецизног баланса између теорије и примарне текстуалне грађе, и новог читања субверзивног потенцијала хрватске барокне књижевности, које води рачуна о историјском, поетичком и жанровском контексту XVII века. Ауторка успева да на плану жанра, форме, ликова и појединих наративних епизода покаже субверзивне домете и трансгресивност родних представа у песничким збиркама Николе и Петра Зринског. Радови Александра Павловића („Херојски идеал и ’женска страна’ у песмама старца Милије“) и Станиславе Бараћ („О проблему маскулинитета у прози Марка Видојковића и Срђана Ваљаревића“) истичу амбивалентност (де)конструисања маскулиних идентитета те о њима увек говоре у множини уз пуну свест о чиниоцима производње и рецепције текста. Игор Перишић се дотиче интригантног питања интеракције дискурса хомосексуалности и хетеронормативности унутар културног мејнстрима и његових периферија. Анализирајући причу о Симону Сигетском из треће књиге *Златног руна* Борислава Пекића и роман *Стакленац* Уроша Филиповића, Перишић пажљиво мапира флукуације које постоје на линији разлике *off/mainstream* хомосексуалног и хетеронормативног идентитета. На крају, реторички убедљиво закључује да је Пекић „уметнички уверљивије успео да проживи драму хомосексуалног идентитета [...] за разлику од Филиповића који је ту драму добрано занемарио одредивши се за фактографску репетицију потврђивања сопствених (за)датости. Ко је сад ту заправо *mainstream*, а ко *off*?“. Премда компетентно постављено, последње питање није довољно обухватило истраживања жанровског, друштвенополитичког и идеолошког аспекта настајања и рецепције поменутих дела, која би јасније осветлила сложеност и многострукост *mainstream*-ова и *off*-ова. Прича о Симону Сигетском је ипак „само“ епизода у седмотомном делу једног канонског писца, док је *Стакленац*, иако

перципиран као српски геј роман и култна књига *queer* сцене, производ сложеног укрштања хетеронормативних дискурса и дискурса хомосексуалности унутар једног од мејнстримова популарне културе.

Последња целина зборника почиње радом Драгане Тодоровић која, на примеру песама Секе Алексић и Недељка Бајића Баје, односно наступа и видео спотова Милана Станковића, истиче како преузимање визуелних и вербалних атрибута *queer* и трансродних идентитета (не) доприноси (де)конструкцији политике хетеронормативности. Нажалост, ауторка пропушта да се озбиљније упусти у помно читање медијског језика конкретних примера и критичку интерпретацију њихових дискурзивних учинака. Обимом сличан тексту Драгане Тодоровић је и коауторски рад под насловом „*Queer* молитва: политичка култура и Евровизија у Србији на почетку XXI века“³ али је ипак више усмерен на контекстуализовање и проблематизовање основне теме: могућности и домети апропријације популарног културног „феномена“ на примеру песме *Молитва* Марије Шерифовић. Рад, такође, доследно и у складу са поставкама *queer* теорија, одбија да фаворизује и привилегује било који од својих закључака. Када је у питању истраживање експлоататорског или апропријацијског потенцијала популарне културе, треба издвојити рад Миме Симић „Тако се калио *queer*: целулоидна (р)еволуција на подручју бивше Југославије“. Есејистички полемичан, жив и (ауто)ироничан дискурс Миме Симић прецизно деконструира нове тенденције представљања хомосексуалности на српском, хрватском и босанском филму, али то чини углавном на плану анализе заплета и ликова, док остали елементи филмског језика (режија, глума, костимографија, музика, сценографија...) остају неистражени. Међутим, Мима Симић убедљиво развија тезу да су, и поред све веће видљивости теме хомосексуалности, филмови *Фине мртве девојке*, *Диши дубоко* и *Go West* ипак дубоко прожети законима хетеронормативности.

На крају, иако делује као секундаран и баналан податак, требало би искрено похвалити физичку уједначеност зборника: ниједан текст обимом не прелази ауторски табак а неки су на читаочеву жалост још краћи иако обрађују значајне теме. Оваква сразмера појачава утисак о професионално обављеном уредничком послу, имплицира одговоран однос аутора према избору и опсегу појединачних тема, а што је најзначајније доприноси унутрашњој

³ Јелисавета Благојевић, Катарина Лончаревић, Бобан Стојановић и Јелена Вишњић

уравнотежености и динамици зборничке публикације какву не срећемо довољно често у нашој академској средини. Уз све ситније недостатке, *Теорије и политике рода* својим комплексним методолошким приступом буде очекивање да ће у будућности бити још пројеката који ће, на трагу идеје последњег текста зборника - „Политичка критика културе у Босни и Херцеговини: ка другачијем поретку“ (Дамир Арсенијевића) - иницирати нове и јачати постојеће „локалне, регионалне и међународне мреже“, обнављајући “истраживачку академску културу“.